

❖ תענית י"ז בתמוז ❖

אכילה לפני עלות השחר:

* קבלנו מהחכמים, דלפני תחילת הצום בעלות השחר יש להקפיד לא לאכול אפילו אם עשה תנאי לפני שהלך לישון, ודק שתיה מותר. והוא עפ"ד הזוהר^א.

טלית ותפילין במנחה:

* לא נהגו ללבוש טלית ותפילין בתפלת מנחה של תענית^ב.

פתיחת ההיכל בתענית צבור:

* בפתיחת ההיכל בשחרית ומנחה אומרים "אל ארך אפים", "צאינה וראינה וכו'", ושאר הפסוקים הנהוגים בהוצאת ספר תורה ביום חול. ולא אומרים "ברוך שמיא".

דקדוקים בקריאת התורה:

* תיבת "ולכלותם" הקדמא מוטעם באות כ'. ותיבות "את הדברים" הקדמא מוטעם באות ה' (ולא כמו שמודפס היום ברוב ככל החומשים).

* "שני לוחות אבנים", "ויקרא בשם ה'", "טעם "טרחא" בניגון ארוך.

י"ג מדות בקריאת התורה:

* בקריאת התורה כשהבעל קורא "ויעבר ה' על פניו ויקרא" כל הצבור אומרים בקול: "ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים וכו'" עד "ונקה", ושוב חוזר הבעל וקורא הי"ג מדות^ג.

הוספת מזמורים בתפלה:

* בכל קהילות יוצאי דמשק בארגנטינה לא נהגו להוסיף בימי תענית שום מזמור אחר שיר של יום בתפלת שחרית, וכן אחר העמידה בתפלת מנחה.

^א כך זכורני מילדותי. עיין במגן אברהם (סימן פ"ט ס"ק י"ד) הביא מספר "טוב הארץ" למוהר"ר נתן שפירא ז"ל שכתב בשם מהרח"ו ז"ל דאפילו קם בחצות הלילה אסור לו לטעום דבר מאז עד שיתפלל, וכן מבואר בזוהר ע"כ. וכ"כ הרב משנת חסידים מסכת חצות (פרק ז' מ"א). וכן ראיתי למהר"א אזולאי ז"ל בספרו אור החמה על הזוהר פרשת ויקהל (דף רט"ו ע"ב) שהביא דברי מהרח"ו אלו, וכבר העיד בהקדמת ספרו שכל דברי מהרח"ו ז"ל שציטט בספרו הם מעצם כתי"ק ע"ש. וג"ע החיד"א בשירי ברכה (שם) הוסיף שכן ראה למהרי"ש לינגו בכת"י שהאריך בזה לאסור איסור, וצווח כי כרוכיא, קול המצר לישראל, על הנהוגים לאכול באשמורת הבוקר בערב ראש השנה, ומאד התמרמר ע"ז ע"ש.

ומ"מ אם הוא תשוש כח ואוכל רק לחזק גופו לקיים מצות התענית, העליתי בס"ד בתשובה דגם לדעת הזוהר אין קפידא ויכול לאכול. ובתענית צבור בעינן דוקא שיתנה לפני השינה שיאכל אם יקום לפני עלות השחר כמ"ש מרן (סימן תקס"ד) ע"ש.

^ב ומנהג יוצאי חלב ללבוש טלית ותפילין במנחה של תענית.

^ג כך שמעתי מחכם מ. מהדיב יצ"ו שנוהג כן עד היום, וכן העיד ר' ג. דאנה יצ"ו שהיה נוהג בדמשק. ועיין ראש השנה (דף י"ז ע"ב) ברית כרותה ל"ג מדות שאינן חזרות ריקם, ופרש"י: אם יזכירום ישראל "בתפלת תעניתם". ואפשר דמכאן סמך למנהגנו שבתענית צבור כל הצבור אומרים י"ג מידות, ואח"כ החזן חוזר לקרוא מתוך הספר ודו"ק.

❖ בין המצרים ❖

חודש תמוז ואב "תיה"ל":

* מנהג חכמי דמשק בכתביהם בהזכרת חדשי תמוז ואב היו מוסיפים ר"ת "תיה"ל" = תיהפך לחג, וכן בהזכרת חדשים אלו בדרשות היו אומרים בערבית "תאלב לעיד".

אבילות על החורבן בהצות היום:

* נהגו רבים מאנשי מעשה לומר סדר תיקון רחל בהצות היום ככתוב בשער הכונות (דף פ"ט ע"ג), ומוסיפים קינת "עד מתי ה' זום זה לעומתך" (שחרית תשעה באב) וקינת "על היכלי אבכה יומם ולילה" (פתיחת ההיכל).

נישואין:

* אין נושאים נשים מי"ז בתמוז עד אחרי תשעה באב^א.

ברכת שהחיינו:

* לא מברכים שהחיינו מי"ז בתמוז עד אחרי תשעה באב, גם לא בשבתות^ב.

מקאמים בתפלת שחרית לשבתות בין המצרים:

* בפנקס מכת"י החכם משה הכהן עמאש ע"ה כמסורת ק"ק "אגודת דודים" נקבע בשבת הראשונה אם קוראים פרשת פנחס "מקאם צבא", ואם קוראים מטות "מקאם ראשט". ובשבת השניה "מקאם ביאת". ובשבת חזון "מקאם חג'אז". ובכית הכנסת "חוש אל-באשה" נהגו בשבת הראשונה תמיד "מקאם צבא", בשבת השניה "מקאם חג'אז", ובשבת חזון "מקאם חג'אז ר'אמיה" (כבד). ובכית הכנסת "אלפרנג" מתפללים בשבת חזון בלא שום מקאם ומנגינות (צדה).

הכרזת ראש חדש מנחם אב:

* במקום "יהי רצון מלפני אלהי השמים וכו'" נהגו לומר נוסח זה, בקריאה בלי שום נעימה^ג:

^א מנהגינו כדעת מור"ם (סימן תקנ"א ס"ב), משום דלא מסמני מילתא וכמ"ש בספר מועד לכל חי (סימן ט' אות כ"ו). וכ"כ בבן איש חי (ש"ר דברים אות ד'). ושוב מצאתי כתובה שנכתבה בדמשק בשנת תרנ"ט חתומה ע"י רבי יעקב ענתבי ורבי משה יהודה זרחיא בתאריך כ"ח תמוז. ועכ"פ בדורות האחרונים מקובל כמו שכתבתי.

^ב זכור לטוב מנהג החסיד ר' נתן יאתשה ע"ה שהיה מביא בשבת קודם בין המצרים, פירות חדשים לתלמידי חכמים במדרש "כווג'א רפאל" כדי שיברכו "שהחיינו" לפני בין המצרים, כיון שהיו נמנעים מלברך שהחיינו גם בשבתות וכמ"ש בשער הכונות (דף פ"ט ע"ג) וכהסכמת הפוסקים.

^ג כך נהגו בבית הכנסת אלפרנג' ובמדרש בית חסון. וסביר להניח שכך נהגו מאז ומקדם בכל הקהילות בדמשק כי נוסח זה מובא בסידור בית עובד שרוב ככל דבריו נתקבלו בדמשק, ובפרט שגם בחלב נהגו לאומרו, אשר נראה מזה שבכל סוריה היה מנהג אחיד. אלא שהחזונים היו אומרים אותו בקול קינה ומעוררים בכי ויגון בשבת, וכבר העיר בזה ג"ע החיד"א ז"ל בספרו לדוד אמת (סימן כ"ד) ומחה בנוהגים כן, ואפשר דמטעם זה העדיפו בכמה קהילות מיוצאי דמשק שלא לומר נוסח זה כל עיקר, כי מורגלים היו לאומרו בבכיה. ונראה דאם לא אומרים נוסח זה יש לדלג את "יהי רצון מלפני אלהי השמים" ולהתחיל "מי שעשה נסים לאבותינו" (וכ"כ בנהר מצרים אות ד'). והמנהג הנכון יותר הוא כמו בבית הכנסת אלפרנג' שנהגו לאומרו דרך קריאה בלי שום נעימה. ושור"ר מה שכתב בזה הרב נוה שלום (דף כ"ג ע"ב אות א') ע"ש.

מחדש חדשים יקבץ קדושים אנשים ונשים לעיר הבנויה. ויה זה החדש
למטובה יחדש ורצון יצו אל רוב העליליה.

ואח"כ אומרים "מי שעשה נסים לאבותינו" וכו', ראש חודש "מנחם אב".

הפטרה בשלושת השבתות בבין המצרים:

* מפטירים תמיד שלשת הפטרות דפורענות, ואם ערב ראש חודש חל בשבת בסוף הפטרה
מוסיפים את הפסוק הראשון והאחרון של הפטרת "מחר חודש", ואם ראש חודש חל בשבת
מוסיפים את הפסוק הראשון והאחרון של הפטרת "השמים כסאי".

"רפע אלסכין":

* מראש חודש אב מסתירים השוחטים את סכיני השחיטה ונקרא "רפע אלסכין". רק במקרה
צורך כגון חולה או אם לא הספיק כמות הבשר לשבת היו שוחטים כמות מצומצמת¹.

תספורת:

* לא מסתפרים מראש חדש עד אחרי תשעה באב².

אכילת בשר ושתית יין:

* מיום ב' באב לא אוכלים בשר ולא שותים יין (חוץ מהבדלה)³.

* לאכול משיורי בשר שהוכן לכבוד שבת עיין בשו"ת שערי עזרא (או"ח סימן כ"ד) שמצדד
להקל.

כביסה וניהוץ ולבישת בגדים מכובסים:

* רק בשבוע שחל בו תשעה באב נהגו איסור בכביסת בגדים וגיהוץם, וכן בלבישת בגדים
מכובסים.

רחיצה:

* שבוע שחל בו תשעה באב רוחצים כל הגוף רק במים צוננים ולא בחמין.

ערב תשעה באב שחל בשבת:

* בתפלת מנחה אומרים "יהי שם"⁴.

סעודה מפסקת:

* נהגו לאכול מג'דרא (אורז עם עדשים) והעדשים שלימים ולא שבורים⁵.

¹ כמ"ש מור"ם (סימן תקנ"א ס"ט) ע"ש.

² כך זכורני מילדותי. ושמעתי שבדמשק רבים נמנעו מתספורת רק בשבוע שחל בו תשעה באב. וראוי להזהירם שאם
חל צום תשעה באב ביום ראשון, דבכה"ג אין דין שבוע שחל בו ט"ב וכמו שסתם מרן (סימן תקנ"א ס"ד), שלא יסתפרו
בערב שבת וכמ"ש הפוסקים.

³ כך קבלנו. וכך מצאתי לרבי עזרא הכהן מסלתון טראב בשו"ת שערי עזרא (או"ח סימן כ"ד) שהעיד דמנהג דמשק
לאכול בשר בראש חודש ע"ש. ושמעתי שהכהנים הגדולים בני משפחת מסלתון טראב עצמם נהגו לא לאכול בשר ולא
לשתות יין כל ימי בין המצרים. ומ"ש חוץ מהבדלה הוא כדעת מרן (סימן תקנ"א ס"י).

⁴ כמ"ש מרן (סימן תקנ"ט ס"א), וכ"כ הרב כסא אליהו (שם) דלא כשו"ת הלכות קטנות ע"ש.

❖ תשעה באב ❖

ליל תשעה באב בבית הכנסת:

* בתשעה באב לא התפללו בבתי הכנסת הקטנים, אלא היו מתקבצים בבתי הכנסת הגדולים כל העם יחדיו, הקרובים והרחוקים, ומתוך תחושת קדרות אבלות וחורבן היו אומרים את סדר הקינות.¹

* מסירים את הפרוכת מהיכל.

* כל האנשים יושבים על הארץ, ומדליקין רק מעט אורות לצורך הקריאה בלבד.²

על נהרות בבל והאזינו:

* אין אומרים "על נהרות בבל חשכה יפעת מאורותינו וכו'" הנדפס בסידורים, אלא מתחילים במזמור על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו-בזכרנו את ציון וכו'. במקום חג'אז הנהוג בתשעה באב.

* אח"כ קורין שירת "האזינו" עד "ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו", ואין אומרים בצר לך ומצאוך וכו'. אין קורין בטעמי המקרא אלא במקום חג'אז הנהוג בתשעה באב.³

תפלת ערבית:

* מתפללים במתוך³ כל התפלה במקום חג'אז הנהוג בתשעה באב.

¹ כמ"ש בטור (סימן תקנ"ב) דיש מקומות שנוהגים להפסיק בעדשים שהוא סימן לאבילות, מה עדשה זו לגלגל אף אבילות לגלגל הוא שחזור בעולם, ומה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה שאין לו להרבות בדיבור ע"כ. ולכן נהגו לאכול עדשים שלימים דוקא שיהיו דומים לגלגל.

² הזקנים מספרים על השתתפות כל יהודי העיר באין יוצא מהכלל בתפלות תשעה באב, וכדי להגדיל תחושת האבלות היו סוגרים כל בתי הכנסת הקטנים ומתאספים ברוב עם בבתי הכנסת הגדולים (חוש אל-באשה, אלפרנג', אל-מנשה). אמנם עתה שמעתי שהיה בכך הקפדה אחרת, כי בדרך כלל הבתי כנסיות הקטנים היו שייכים למשפחות (כמו בית דישי, בית בוד'לי, בית כליב, בית מניין, ועוד) והיו בתוך חצרות מגורים, ומשום דבתשעה באב אומרים קדיש שהוא עתיד לחדתא עלמא ושאר קינות בבכיה, היו מקפידים שלא יהיה זה בחצרות מגורים משום דלא מסמגי.

³ כך זכורני מילדותי, והוא כמ"ש מור"ם (סימן תקנ"ט ס"ב).

⁴ כמ"ש מרן (סימן תקנ"ט ס"ג). ובענין ישיבה על הארץ בבית הכנסת ראיתי עתה כמה מיוצאי דמשק שיושבים על הספסלים (חוץ מחכמים ואנשי מעשה), ונראה לי דזה נמשך מהכרח ומחוסר מקום, כי כאמור היו מתאספים כולם בבתי הכנסת הגדולים, ולא היה מספיק מקום לפנות את כל הספסלים וגם להכין מקום ישיבה על הארץ לכל האנשים, ולכן רבים ישבו על הספסלים (ובפרט זקנים ששיבה על הארץ קשה להם). ולכן אין להחשיב זה "כמנהג", וצריך להקפיד בדבר המפורש בשולחן ערוך.

ובענין ישיבה על הארץ בבית, למרות דמרן הזכיר ישיבה על הארץ בסעודה המפסקת (סימן תקנ"ב ס"ז), ובבית הכנסת (סימן תקנ"ט ס"ג), עכ"ז גם בבית אין לישב על הכסא וכמו ששמעתי שנהג חכם יצחק שחיבר ע"ה.

⁵ ומנהג יוצאי חלב לומר שירת האזינו בטעמי המקרא. וכן מנהגם לקרוא מגילת איכה לפני תפלת ערבית.

* קריאת שמע אין קורין בטעמי המקרא כנ"ל בשירת האזינו. ופסוק "וחרה אף ה' בכם" אומרים אותו בקול רם.

* אין אומרים בעמידה "נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'" בתפלת ערבית.

* המנהג הקדום בדמשק אחרי ברכת הטוב שמך ולך נאה להודות במקום שים שלום וכו' אומרים נוסח זה: "עושה השלום ברכינו ברוב עוז ושלום כי אתה אדון השלום ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום אמן", והוא סיום העמידה. ובשנים אחרונות שינו מנהג זה ומסיימים העמידה כמו בשאר ימות השנה".⁹

איכה וקנינות:

* כל סדר הקנינות של תפלת ערבית ושחרית, סגנון קריאתם ושינוי הנוסחאות, כתבתי כפי מסורת בית כנסת "חוש אל-באשה" בדמשק.

* אחרי העמידה אומרים יהי שם וכו' וחצי קדיש, ומתחילים קינת "למי אבכה וכף אכה וכו'", וקורין מגילת איכה כל הצבור ביחד בטעמי המקרא.¹⁰

* אחרי מגילת איכה אומרים קינת "בליל זה יבכיון וילילו בני וכו'". אחרי כל בית חוזרים "יבכו השרפה וכו'". וממשיכים באותה מנגינה קינת "מדי שנה קינה בליל זה מזמנה וכו'", עד "ושועי ישבו בשפל יקחהו אופל". כל הקינה ברצף ולא חוזרים אחרי כל בית "מדי שנה קינה וכו'".

* אח"כ אומרים קינת "אוי כי ירד אש מן השמים וכו'" עד "אל מוציאם ממצרים", (במקצת סידורים קינה זו נדפסה לפני תפלת ערבית אחרי מזמור על נהרות בבל). בנוסח הקינה אומרים: בו חרבה "פעם ושתים" (ולא "פעמים" כנדפס). כל הקינה ברצף.

* אח"כ אומרים קינת "אליכם עדה קדושה אשאל מכם שאלות וכו'" עד "דרכי ציון אבלות", ולא אומרים "התנחמו בגלות וכו'" הנדפס בסידורים. בנוסח הקינה אומרים: עתה אנחנו בליל זה "קרינו" מגילת איכה (ולא "נקרא" כנדפס). כל הקינה ברצף.

אם חל במוצאי שבת:

מוסיפים שלש קינות: "יום נלחמו בי יחד שכני וכו'" [במנגינת "אוי כי ירד אש"], "קול אהלה תתיפח קול משבי מר צורח וכו'", "בורא עד אנה יונתך במצודה וכו'". בהרבה סידורים קינות אלו לא נדפסו, ונעתיק אותם כאן מפוסקות כפי המנגינה הנהוגה:

⁹ כמ"ש מור"ם (סימן תקנ"ט ס"א). ומנהג דמשק להתפלל במקום חג'אז בסגנון מיוחד של תשעה באב, ויוצאי חלב מתפללים כל התפלה חלק ללא שום מקאם.

¹⁰ עיין בבן איש חי (ש"ר דברים אות כ"ו) שכתב דהמנהג הקדום לומר במקום שים שלום הנוסח המקוצר, והוא שינה מנהג היחידים ולא מנהג החזן בחזרת העמידה ע"ש. ואיני יודע אם בשנים אחרונות שינו המנהג לגמרי ע"פ דבריו, או מחוסר סידורים.

¹¹ טעמי המקרא של מגילת איכה הם במקאם "עג'אם", ורומז למה שאמרו חז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", "זוכה" בלשון הווה.

יום נלחמו-בי יחד שכן, חסדי יהוה יאהדונהי היו אנני, אָעָרָג כְּאֵילִים עָלַי
אֲפִיקִים, עַל רוּם מְנַשָּׂאִים כְּבָנַי עֲנָקִים, קָדְרוּ מְאוּרֵי אֹר-בְּשָׁחִקִים, שָׁחָה
אֶלְמַת בְּנֵי וּפְנֵי, נָפְלוּ וְאִין-לִי חֶפֶץ בְּשָׁנַי:

אֲבָנִים יְתוּמִים בְּחַי אֲבִיהֶם, וּמְכַחֲשֵׁי אֵל קָמוּ עֲלֵיהֶם, שָׁפְכוּ כַּמִּים דָּם
עַלְלֵיהֶם, עַל עֵץ הַמוֹנֵי תָלוּ לְעֵינַי, וַיִּרְטָשׁוּ אִם עַל בֶּן לְעֵינַי:

אֲרֵבוֹת קָרְאוּנִי עַד-אִין סְפוּרוֹת, מִתּוֹ רַעְבוֹת נְשִׁים יְקָרוֹת, הָיוּ בְנֵיהֶם לָהֶם
לְבָרוֹת, סָפוּ בָאוֹת לָהֶם קִטְנֵי, הָעַל זֹאת תִּתְאַפֵּק יְהוָה יֵהוּה יֵאֵהדוֹנָהי:

אֲהַנְהַרְגִים בְּרַגְלָם סַחְבוּם, וְעַל עֵץ תִּלְוִים שָׁמָּה עֲזוּבוּם, וּבְנוֹת עֲדִינּוֹת שׁוֹבִים
סָבְבוּם, הִתְאַבְּלוּ-עַל אֱלֹהֵי וְקָנִי, מוֹעֵד וְשַׁבָּת שָׁכַח יְהוָה יֵהוּה יֵאֵהדוֹנָהי:

אֲמַתִּי לְאֲבָלִים תִּשְׁמִיעַ נְחֻמוֹת, וּבְנִים תִּקְבֹּץ מִקְצֵה אֲדָמוֹת, תִּשְׁיֵב וְתוֹשִׁיב
עָרִים נְשֻׁמוֹת, יִשְׁיִרוּן בְּבֵיתְךָ שָׂרֵי וְנוֹנְנֵי, וַיִּבְרְכוּ-אֶת שְׁמֶךָ יְהוָה יֵהוּה יֵאֵהדוֹנָהי:

קוֹל אֶהְלֵה תִתִּיפֹת, קוֹל מִשְׁבִּי מֵר צוֹרַח, קוֹל אֶהְלִיבָה מִשְׁבִּיָּה, קָרַע לְבָבִי קוֹל
בְּכִיָּה, חֲלָקֶת יָקָר אִין לְרֵאוּבֵן, שְׁמַעוֹן בְּמִרְגַּמַּת אֲבֹן, אָמְרוּ לִישָׁשָׁר חֲבֹן, אִין
פֶּה זְבוּלוֹן פּוֹתַח, מֵהָר לְגִבְעָה בּוֹרַח [בוֹרַח]:

בְּטִיט יְהוּדָה אִידָּ נְטֻמָּן, לְוִי וּבְנֵימִין אֶלְמָן, וּבְבֵית דְּבִיר הוֹשֵׁם חֲמוֹן, חֲטָאֵת
נַעֲוֵרֵי זֶה פְּרִיָּה, עַד שְׁלֵמָה נִפְשֵׁי נִשְׁיָה [נִפְשֵׁי נִשְׁיָה]:

יוֹסֵף וְגַד אִידָּ גֵרָשׁוּ, אֲשֶׁר וְנִפְתְּלֵי מָשׁוּ, אִידָּ מַחֲנוֹת דָּן נוֹקְשׁוּ, אִין אֶהְלִיָּהֶם
מוֹתַח, וְזִמָּן לְאִידָּם שְׁמַח [שְׁמַח]:

בֵּת נַעֲמָה מִכָּל-בְּנוֹת, תִּתְאַסּוּף וְתִשְׁלַח לָהּ מְנוֹת, אָמְרוּ נְבוֹאוֹת נְאֻמָּנוֹת, הִרְאָה
לְכָל-עַמִּים יִפְיָה, כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יְהוָה [בָּחַר לוֹ יְהוָה]:

בוֹרָא עַד אָנָּה, יוֹנְתַךְ בְּמַצוֹדָה, תוֹךְ פַּח הַמוֹקֵשׁ, עֲנִיָּה וּמְרוּדָה, וּבְלֵי בְנֵיָּה,
יוֹשְׁבֵת גְּלַמוּדָה, צוֹעֶקֶת אָבִי [צוֹעֶקֶת אָבִי]:

נָעָה גַם גְּדָה, מִקְנָה הַיּוֹנָה, וּלְקָרַח וְחוּרָב, יוֹם וְלִילָה חוֹנָה, הִיא מִתְחַרְדָּת,
מִחֶרֶב הַיּוֹנָה, מִשְׁנֵי לְבִיא [מִשְׁנֵי לְבִיא]:

יְהוָה עַת עֲזוּבָתָּ, אוֹתָהּ בְּיַד מוֹרָף, אֲכַל הַצּוֹאֵר וּמֶלֶךְ הָעָרָף, עֲבָרוּ הַשָּׁנִים, גַּם קִיִּץ
גַּם חָרָף, אֲשָׂא עַל אוֹיְבֵי [אֲשָׂא עַל אוֹיְבֵי]:

מִי יִתֵּן אֲלֵיָּהּ, אֲבָר כְּנִשְׂרִים, לְעוֹף בְּגִבְעוֹת וּלְדָלַג בְּהָרִים, לְבֵא עִם הוֹדָה אֵל
תוֹךְ הַחֲדָרִים, אִז אֲשַׁכַּח עֲצָבִי [אִז אֲשַׁכַּח עֲצָבִי]:

יועצים עליה, עצות היא אנושה, זרים אכזרים שמוה חלושה, בעל כבוד, בקרפה ובושה, גדול מכאובי [גדול מכאובי]:

נחם על לבה, אל שוכן במרומים, דבר נחמה, על לב הענומים, קבץ נדחים, פזורים פעמים, וגואל תביא [וגואל תביא]:

* אח"כ אומרים קינת "אז בחטאינו חרב מקדש ובעונותינו נשרף היכל וכו'", וגם המשך הקינה "טלה ראשון צועק במר נפש וכו'" עד "כי כדגים נאחזנו במצודה רעה", ולא אומרים "שדי שור עלבוננו וכו'" כנדפס במקצת סידורים. קינה זו במקאם חג'אז.

* אח"כ אומרים קינת "אספדה ואילילה". במקאם חג'אז. קינה זו לא נדפסה בסידורים.

* אח"כ אומר החחזן "הבט משמים וראה". במקאם חג'אז.

* אח"כ מכבים את כל האורות ומשאירים רק נר אחד דלוק לחזן, ואומר "אחינו בית ישראל שמעו". בבית הכנסת "חוש אלבאשה" נהגו לומר נוסח מקוצר: "אחינו בית ישראל שמעו, היום (כך וכך שנים) שנחרב בית מקדשנו ותפארתינו, נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו". ומאחרים שמעתי אומרים כנוסח הנדפס בסידורים.

* קבלנו סימן למנין השנים לחורבן בית המקדש, מוציאים מספר חיי"ם (68) ממנין השנים שהגויים מונים.

* אח"כ אומרים "ואתה קדוש וכו'", וקדיש "דהוא עתיד לחדתא עלמא וכו'". ואח"כ אומרים "מזמור בשוב ה' את שיבת ציון וכו'", וקדיש יהא שלמא וברכו, ועלינו לשבח.

ברכות השחר:

* מברכים כל ברכות השחר כולל ברכת המעביר חבלי שינה¹⁰, חוץ מברכת "שעשה לי כל צרכי".

טלית ותפילין:

* מניחים טלית ותפילין בבית בברכה, ואומרים קדש לי כל בכור וכו' וקריאת שמע. ואח"כ הולכים לבית הכנסת ומתפללים שחרית בצבור בלי טלית ותפילין. והוא מנהג ותיקין בכל ערי סוריה ומעולם לא נשמע מי שערער על זה לנהוג אחרת.¹¹

¹⁰ עיין לרבי עזרא הכהן מסלתון טראב ע"ה בשו"ת שערי עזרא (או"ח סימן י"ד). ומ"ש חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי, הוא כמ"ש בשער הכונות (דף א' ע"ג).

¹¹ הנה מרן (סימן תקנ"ה ס"א) כתב דנהגו לא ללבוש טלית ותפילין בתשעה באב שחרית. ומהר"ם גאלאנטי ז"ל (אב"ד בירושלים, רבו של הרבנים פרי חדש וזרע אברהם, נפטר שנת תמ"ט, ואינו מהר"ם גאלאנטי מדמשק בעל "בירך

תפלת שחרית:

* המנהג הקדום לומר שירת האזינו במקום ויושע וכו' ואז ישיר משה וכו'. וכמה קהילות שינו מנהגם בזה ואינם משנים סדר התפלה.

* קריאת שמע, וכן אמירת נחם, ונוסח שים שלום בעמידה, כנ"ל בתפלת ערבית.

* המנהג הקדום בנוסח הקדושה בחזרת הש"ץ כך הוא: "נקדש את שמך בעולמך כשם שמקדישים אותו בשמי מרום ככתוב על יד נביאך, וקרא זה אל זה ואמר וכו'". ובשנים אחרונות שינו מנהגם בזה ואינם משנים נוסח הקדושה של כל ימות השנה.

* בתפלת שחרית אין הכהנים נושאים כפיהם, וגם לא אומרים אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה המשולשת בתורה וכו'.

קינות:

* מתחילים וארץ שפל רומי וכו'. בחדש החמישי אנו ואבלו פתחי מעוני וכו' עד מגינו וקרן ישעי. ירדתי לתחתיות ואבד נצחי וכו'. בחדש החמישי נתק אזור כחי וכו' עד מוריד שאול ויעל. קריאה במקום חג'אז.

* דוק וחוג רעשו ותשכון עלי עננה וכו'. [מנגינה במקום חג'אז].

* שכנינה צועקת בהרע וכו'. בת ציון שמעתי ממררת אמירה וכו'. שתי הקינות ברצף ובאותו נגון [מקום שיגא].

* דממו שרפים מזמר וכו' [כמו אמירת אז בחטאינו חרב מקדש בערבית].

* בחדש החמישי יעצו התרים וכו'. בחדש החמישי ירו בכליותינו וכו'. בחדש החמישי הו הו וכו'. אך זה היום יום פקודת חובי וכו'. מזמור לאסף וכו'. קריאה במקום חג'אז.

משה" כמו שראיתי טועים בזה) נהג להניחם בצנעא בבית, ומאז פרסם נכדו הרב המני"ח את הנהגתו בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן קל"ט) נתפשט המנהג כדבריו בהרבה קהילות, ובכללם בדמשק ובחלב. ונהגו להניחם בברכה כמו שתראה בשו"ת שערי עזרא (או"ח סימן י"ב) [ואם כי דעתו שם לענין הברכה דשוא"ת עדיף, ומה שנהגו לברך לא נחשב מנהג כיון שכל אחד עושה כרצונו בבית ע"ש. לענ"ד לא נראה כן, דהא מעיקרא לא הניחו כל עיקר, וא"כ לפי דבריו כשהורו לשנות המנהג הראשון ולהניח אמרו מפורש שאין לברך, ומדוע ואיך נשתנתה ההנהגה אצל כל אנשי העיר לעשות היפך ההוראה הברורה, ולי נראה ברור דמעיקרא כך הורו החכמים להניחם בברכה].

ושמעתי שבדמשק היו כמה נוהגים להתפלל עם טלית ותפילין ביחיד בבית, ואח"כ הולכים לבית הכנסת לומר קינות. וכבר התרעם ע"ז הרב נהר מצרים ע"ש. והנכון לנהוג כמו שכתבנו, וכ"ה בבן איש חי ע"ש.

ובענין הנהגת המקובלים להתפלל כל התפלה כסדר כל ימות השנה, כבר כתבתי בהרחבה במק"א דכל הדברים המפורשים בדברי רבינו האר"י ז"ל נתקבלו בדמשק כהלכה פסוקה, אמנם מה שהשיגו גדולי המקובלים ברוחב ביתם הגם שדבריהם מושתתים אך ורק על גוף הקדמותיו, מ"מ אין להם תוקף מחייב להמון העם כי אינם דברי קבלה מפי אליהו ז"ל. ובפרט בנידון זה, שעיינו רואות בשער הכונות ובהגהות מהרש"ו שנחת לגלות דעת רבינו האר"י ז"ל והנהגותיו של מהר"ח ז"ל בכמה דברים המפורשים בשלחן ערוך ובפוסקים, ובענין המנהג בעיקר סדר עבודת היום אם הוא ככל ימות השנה בטלית ותפילין, שברור לנו שהיה שונה וכמ"ש בשלחן ערוך, לא אמרו דבר ולא חצי דבר, וניתן להבין בברור דיום זה נשתנה מכל ימות השנה, וכל מנהג יש לו שורש בשמים ושכינה מסכמת עמהם. וגם נודע דעיר דמשק הוא אתריה דמהר"ח ז"ל ועד הדור האחרון בית מדרשו עומד על תלו, ואם היה נוהג כן בודאי שהדבר היה נודע ונמסר לדורות.

* עד מתי ה' יום זה לעמתך וכו' [מנגינת דוק וחוג רעשו]. בסוף כל בית חוזרים "אלהים באו גוים בנחלתך".

* איכה צאן ההריגה וכו'. כל הקינה ברצף [בנגון כמו שכינה צועקת בהרע וכו'].

* שאי קינה במגינה וכו'. [מנגינה מקאם שיגא].

* גרושים מבית תענוגיהם וכו'.

* איך נוי שדד וכו' [במנגינה כמו "בליל זה יבכיון" בתפלת ערבית].

* אליכם עדה נאמנה וכו'. [במנגינה כמו "אליכם עדה קדושה" בתפלת ערבית].

* אש תוקד בקרבי וכו'.

* קינת "אלי עדתי והילילי" עד "בכי נפשי בתמרורך" במנגינה אחת, ומשם ואילך במנגינה אחרת. חוזרים בסוף כל בית "ותדנה דמעותי כי רבות אנחותי".

* יום אכפי הכבדתי וכו'. חוזרים בסוף כל בית: "וירב, וירב, וירב בבת יהודה, תאניה ואניה, אויה אויה לי אויה".

* בת עמי תייליל ביגוניה וכו' [כמו אז בחטאינו חרב מקדש]. בדמשק נהגו לומר קינה זו שארץ בערבית ונקרא "קצת חנה".

* איך נוי חטאתי השמימה וכו' [במנגינה כמו "יום אכפי הכבדתי"]. חוזרים בסוף כל בית "ואהימה ואהימה מימים ימימה".

* יהודה וישראל דעו מר לי מאד וכו' [מנגינה מקאם שיגא].

* שומרון קול תתן מצאוני עוני וכו' [כמו "אז בחטאינו חרב מקדש"].

* אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה וכו' [כמו "אז בחטאינו"]. בדמשק נהגו לומר קינה זו שארץ בערבית.

* אמרה ציון מצאוני עוני וכו' [כמו "אז בחטאינו"].

קינת "ג'אמע אל-אחמר":

* בתוך חארת אל יהוד יש מסגד הנקרא "ג'אמע אל אחמר", ומפי השמועה במקום זה היה בית כנסת של רבי אלעזר בן ערך, ויהודי אחד בעל המקום נשתמד ומסר את בית הכנסת למוסלמים שעשו בו מסגד. חכמי הדור חברו על זה קינה מיוחדת שהיו נוהגים לאומרה ביום תשעה באב בבכי גדול.

איכה:

* בכל קהילות יוצאי דמשק בארגנטינה אומרים "למי אבכה וכף אכה וכו'", וקוראים "איכה", מיד בסיום הקינות לפני פתיחת ההיכל וקריאת התורה, כי בקריאת התורה רואים כבר עת נחמה.

* אח"כ אומרים יהי שם וקדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא וכו'.

פתיחת ההיכל:

* אומרים קינת "לשכינה עלתה ויללה כי רבתה וכו'" [מקאם צבא]. במקצת סידורים נדפסה קינה זו אחרי קינת "אמרה ציון מצאוני עוני".

* קינת "אללי לי אללי" כפי הנוסח שנהגו לומר בדמשק העתקתי אותה מכת"י החכם עזרא מסלתון טראב ע"ה.

אללי לי אללי, על רוע מעללי, תשתפך נפשי עלי, נוכח פני ה', נוכח פני ה'.

הספד מר ויללה, ואתמרמר בחלחלה, על כני גברו בני עולה, ופרסו יד בבית ה' (אללי לי וכו').

רוחי שותה חמתם, מושלים בי בתאותם, אלוף מבשם אלוף געתם, קול נתנו בבית ה' (אללי לי וכו').

נפלה עמרת ראשי, שבת גילי ומשושי, נסתם נחתם מאור שמשו השך משחור תארם (אללי לי וכו').

רום לבי בקרבי, יען כי הטאי ענו בי, אמרתי בעד חובי נלכדה בשחיתותם (אללי לי וכו').

אוי לי אמי כי ילידתיני, עשוק רצוץ ביד מוני, ומשולם ביד פשעי וזדוני, אין נוטה עוד אהלי (אללי לי).

נא אב רחמן שוב גאלינו, והבא נא את משיחנו, וקבץ את נדחינו את משיח ה'.

* אח"כ אומרים קינת "על היכלי אבכה יומם ולילה וכו'" עד "תצא תורה ותהלה".

* קינת "ספדי והילילי תורת יקותיאל וכו', קומי וספדי תורה וכו'". [במנגינה בליל זה יבכיון].

* מוציאים ספר תורה מההיכל ועוטפים הרמונים בבד שחור, ואומרים "במקום אשרי העם וכו'" במקאם חג'אז.

* כשעושים ג'ליין (הגבהת הס"ת)¹⁷ אומרים בקול פסוק "כי תוליד בנים ובני בנים וכו'" עד "בעיני ה' אלהיך להכעיסו", ולא אומרים ברוך הבא בשם ה' וכו' כשאר ימות השנה.

קריאת התורה:

* אין מזמינים את העולים כמו בשאר ימות השנה, אלא השמש מודיע להם לפני הקריאה ובשעת הקריאה עולים מעצמם.

* בסיום הקריאה לא אומרים "מי שברך" אלא חוזר העולה למקומו בשתיקה ולא מברכים אותו "חזק וברוך".

¹⁷ כסברת הרב כנסת הגדולה בתשובה (ח"ב סימן ל"ז) שהביא ג"ע החיד"א בברכי יוסף (סימן תקנ"ט ס"ג).

* אין קורין בטעמי המקרא אלא במקאם חג'אז הנהוג בתשעה באב^ט.

* מנהג דמשק לומר קדיש מיד אחרי קריאת התורה, ואח"כ מברך על ההפטרה וקורא^ז.

קריאת ההפטרה:

* קורין ההפטרה פסוק פסוק עם שאר, פסוקי ההפטרה והשאר, במקאם חג'אז כמו קריאת התורה.

קריאת איוב:

* אחרי תפלת שחרית נהגו לקרוא ספר איוב בטעמי המקרא עם שאר^{כא}.

נקיון הבית:

* נהגו הנשים לסדר ולשטוף הבית אחר חצות כי הוא עת נחמה^{כב}.

תפלה מנחה:

* ברוב הקהילות בדמשק לא נהגו ללבוש טלית ותפליין בתפלת מנחה כיון שכבר לבשו אותם בשחרית בבית^{כג}.

* תפלת מנחה במקאם שיגא.

פתיחת ההיכל קריאת התורה והפטרה:

* בפתיחת ההיכל אומרים "יהי ה' אלהינו עמנו" כמו בימים שאין בהם תחנונים. וכל סדר הוצאת ספר תורה הוא כמו בכל השנה.

* קורין "ויחל משה" בטעמי המקרא כרגיל.

* כל המנהגים השייכים לקריאת "ויחל משה" כתבנו לעיל בתענית י"ז בתמוז ע"ש.

^ט כמו שמצאנו במגן אברהם (סימן תקנ"ט ס"ק ו') דקוראים את ההפטרה בניגון של איכה ע"ש. ומבואר מיהת שלא קוראים בטעמי המקרא. וכן מנהגינו בין בקריאת התורה ובין בקריאת ההפטרה, שאין קוראים בטעמי המקרא אלא במקאם חג'אז.

^ז וכן נהגו יוצאי חלב. ועיין בספר נהר מצרים (אות ט"ז) שמחה בתוקף על מנהגינו, וכבר בא מי שגדול בספר אור לציון (פרק כ"ט אות כ"ג) ויישב וקיים את המנהג ע"ש היטב.

^{כא} בדמשק נהגו בבית הכנסת חוש אל-באשה ובמדרש שאגור להוציא את הכתרים (ספרי תנ"ך עתיקים מאד) ולקרוא מתוכם ספר איוב. והיו נשארים בבית הכנסת כל היום עד תפלת מנחה.

^{כב} עיין לג"ע החיד"א בספר מורה באצבע (סימן רל"ז).

^{כג} כך נהגו בכל קהילות יוצאי דמשק בארגנטינה, וכן שמעתי שברוב בתי הכנסת בדמשק כך נהגו. ואע"פ שמרן (סימן תקנ"ה ס"א) פסק להניחם בתפלת מנחה בברכה, הוא אזיל לשיטתו דס"ל שאין מניחים טלית ותפליין בשחרית כלל. אבל לדידן דנהגינן להניחם בצנעא בבית ולקרוא קריאת שמע אין צורך להניחם שוב בתפלת מנחה. ומ"מ ממשפחת מסלתון טראב ומשפחת דאנה שמעתי שנהגו להניחם גם בתפלת מנחה, וכן נוהגים במדרש בית חסון. ונראה לי דמשום דמעיקרא היו נוהגים בדמשק כמ"ש מרן לא להניחם בבוקר כלל רק בתפלת מנחה, לכן גם אחרי שנתפשטה הוראה להניחם בבוקר בצנעא המשיכו כהרגלם להניחם בתפלת מנחה אם כי אין עוד צורך בכך.

* נהגו שאותם שעלו לספר תורה בשחרית חוזרים לעלות בתפלת מנחה^ז.

* נוהגים לקרוא ההפטרה עם ברכות^ח.

עמידה:

* בברכת תשכון אומרים "נחם ה' אלהינו את אבילי ציון וכו'", וחותמים "מנחם ציון ובונה ירושלים".

* אומרים נקדישך במנגינת "חון תחון" הנהוגה בדמשק^ט.

אחרי ערבית:

* בסיום התענית כל אחד מברך את חברו "תזכה לראות בנחמת ציון" ומשיבים "תזכה בבנינה"^י.

* מברכים ברכת הלבנה מיד אחר תפלת ערבית^{יא}.

* נוהגים להניח סידור הקינות ואיכה בגניזה לסימנא טבא שיבנה בית המקדש במהרה בימינו אכ"ר.

* מנהג דמשק לאכול בשר במוצאי תשעה באב מיד^{יב}. השוחטים היו מוכרחים להשכים ביום תשעה באב כדי לשחוט בהמות מחוץ לשכונה, אבל שחיטת העופות היתה בתוך השכונה אחרי תפלת שחרית סמוך לחצות^{יג}.

סדר ההפטרות בשבתות עד ראש השנה:

* אחרי תשעה באב מפטירים תמיד שבע הפטרות דנחמה, ואם ערב ראש חודש חל בשבת בסוף ההפטרה מוסיפים את הפסוק הראשון והאחרון של הפטרת "מחר חודש", ואם ראש חודש חל בשבת מוסיפים את הפסוק הראשון והאחרון של הפטרת "השמים כסאי".

^ז כ"כ בספר נהר מצרים (אות י"ז) ע"פ מ"ש "כל הבוכה ומתאבל על ירושלים זוכה לראות בנחמתה", ולכן אותם שעלו בבוקר וקראו בתורה ובנביא במילי דפורענותא הם הזוכים עתה לקרוא בנחמה. וכתב דאפילו אם בא אדם חשוב או חכם גדול ימחלו על כבודם ויניחו לעולים בשחרית שיעלו עתה במנחה ע"ש.

^ח ובקהילות יוצאי חלב יש מנהגים חלוקים בין המוסתערבים והספרדים, ויש שלא נהגו לומר הפטרה כלל.

^ט ויוצאי חלב אומרים נקדישך במנגינת "אליך ה' נשאתי עיני" הנהוג בחלב. ועוד נוהגים יוצאי חלב לומר כל הצבור יחד "אליך ה' נשאתי עיני" כולו במנגינה אחרי עלינו לשבת, ומיד אח"כ מתפללים תפלת ערבית.

^י וכ"כ בספר נהר מצרים (אות כ').

^{יא} כ"כ רבי יצחק אבולעפיא בשו"ת פני יצחק (ח"א או"ח אות קס"א), וכן המנהג.

^{יב} מנהג דמשק בזה הוא כמנהג בגדד האוכלים בשר בליל עשירי כמ"ש בכך איש חי (ש"ר דברים סט"ו), ולא חששו למנהג הכשר שכתב מרן (סימן תקנ"ח) לימנע מאכילת בשר ושתיית יין כל ליל עשירי ויומו. ואיני יודע טעם הדבר. ואולי הנהיגו כן מאחר ומעיקר הדין אין חשש בדבר, וראו בכך תועלת אחרת כדי לחזק האמונה והצפיה בלב המון העם שיהפך ה' במהרה ימים אלו לששון ולשמחה.

^{יג} עיין בכף החיים (סימן תקנ"ט אות ע"ט).